

Войнаровська Людмила Іванівна

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна
e-mail: voinarovska.liudmyla@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5440-5682

Козлов Євген Васильович

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна
e-mail: yevhen.kozlov@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1814-9335

Кругляк Мирослава Іванівна

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна
e-mail: kruhliak_myroslava@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5946-0288

Пітякова Тетяна Степанівна

старший викладач
кафедри соціології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна
e-mail: pityakova_tetyana@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-7560-8035

**ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ
ЦИФРОВИХ РОЗРИВІВ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

Voinarovska Liudmyla

PhD in Philosophy,
Associate Professor of Sociology Department,
KNEU named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine
e-mail: voinarovska.liudmyla@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5440-5682

Kozlov Yevhen

PhD in Philosophy,
Associate Professor of Sociology Department,

KNEU named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine
e-mail: yevhen.kozlov@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1814-9335

Kruhliak Myroslava
PhD in Philosophy,
Associate Professor of Sociology Department,
KNEU named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine
e-mail: kruhliak_myroslava@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5946-0288

Pityakova Tetyana
Senior Lecturer of Sociology Department,
KNEU named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine
e-mail: pityakova_tetyana@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-7560-8035

ETHICAL CHALLENGES IN HIGHER EDUCATION AMID DIGITAL DIVIDES AND THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Анотація. У статті проаналізовано основні етичні виклики, які стають критичними для академічного середовища в епоху інтенсивної цифровізації освітніх процесів. Стверджується, що зміни, зумовлені стрімким розвитком цифрових технологій та активне впровадження штучного інтелекту в освітній процес створюють нові можливості для навчання, наукових досліджень і глобальної співпраці, але водночас породжують різноманітні етичні виклики. Окрему увагу приділено проблемі цифрових розривів як чинника нерівного доступу до освітніх можливостей (відмінності щодо використання швидкісного інтернету, сучасного обладнання, цифрових платформ та якісного онлайн-контенту). Наголошено на особливій актуальності дослідження цифрових розривів в контексті України, де така нерівність зростає через наслідки війни: нерівномірний доступ до інфраструктури, вимушене дистанційне навчання, міграція студентів. Здійснено аналіз викликів, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту у навчальному процесі та окреслено ключові етичні дилеми: питання академічної доброчесності, прозорості алгоритмів, захисту персональних даних та трансформації ролі викладача. Метою статті є комплексний аналіз етичних викликів у вищій освіті у зв'язку з її цифровізацією та визначення шляхів їх подолання. Підкреслюється, що дослідження можливостей керування цифровими розривами та випрацювання університетами політик застосування штучного інтелекту — це стратегічно важливе завдання для майбутнього освіти, яке можливо вирішити лише на міждисциплінарному рівні. Визнається, що освіта в галузі сталого розвитку вимагає створення простору для альтернативних способів мислення, цінування, уяви та дії — етосу, який лежить в основі сучасних зобов'язань щодо трансформаційної та емансипаційної педагогіки у вищій освіті, а це передбачає переосмислення ключових ролей університету як відповідь на етичні виклики в системі вищої освіти в умовах цифровізації.

Ключові слова: етичні виклики, цифрові розриви, цифрова трансформація, цінності, діалогічність, креативність, етична відповідальність.

Abstract. This article outlines the main ethical challenges facing higher education in the context of digital transformation. It argues that changes driven by the rapid development of digital technologies and the active integration of artificial intelligence into the educational process create new opportunities for learning, scientific research, and global collaboration, but at the same time give rise to various ethical challenges. Particular attention is paid to the problem of the digital divide as a factor in unequal access to educational opportunities (disparities in the use of high-speed internet, modern equipment, digital platforms, and high-quality online content). The study emphasizes the particular relevance of examining digital divides in the context of Ukraine, where such inequality is growing due to the consequences of the war: uneven access to infrastructure, forced distance learning, and student migration. An analysis of the challenges associated with the application of artificial intelligence in the educational process was conducted, and key ethical dilemmas were identified: issues of academic integrity, algorithm transparency, personal data protection, and the transformation of the teacher's role. The aim of this article is to provide a comprehensive analysis of ethical challenges in higher education in connection with its digitalization and to identify ways to overcome them. It is emphasized that researching ways to manage digital divides and developing university policies for the application of artificial intelligence is a strategically important task for the future of education, one that can only be addressed at an interdisciplinary level. It is recognized that education for sustainable development requires the creation of a space for alternative ways of thinking, valuing, imagining, and acting — an ethos that underpins contemporary commitments to transformative and emancipatory pedagogy in higher education. This entails rethinking the key roles of the university as a response to the ethical challenges in the higher education system in the context of digitalization.

Keywords: ethical challenges, digital divides, digital transformation, values, dialogue, creativity, ethical responsibility.

Постановка проблеми. Сучасний етап у розвитку вищої освіти не може обійтися без застосування інноваційних технологій та інтенсивної цифровізації. Особливе місце в цих умовах займає впровадження в навчальний процес штучного інтелекту. Водночас такі зміни супроводжуються цифровими розривами — нерівністю доступу до можливостей впровадження ШІ в систему вищої освіти та зміною ролі та місця університету в умовах застосування нових технологій. Відтак виникає потреба сформулювати етичні виклики, пов'язані із використанням ШІ в освітньому процесі вищої школи, виявити, як виші мають реагувати на етичні виклики та вирішувати ці задачі, які наслідки використання ШІ можна очікувати для всієї університетської спільноти (студентів, викладачів, адміністрації).

Аналіз останніх досліджень. У сучасному науковому дискурсі зростає увага до проблеми цифрових розривів у суспільстві, їх багаторівневості та зв'язку із соціально-економічними чинниками. Здебільшого концепт «цифровий розрив» фігурує в розвідках про соціальну та інформаційну нерівність [1], де виокремлюються характерні ознаки феноменів «цифрова нерівність» і «цифровий розрив» з позицій глобальних викликів соціально-економічного розвитку.

Проблема цифрового розриву, причини виникнення та заходи щодо подолання негативних наслідків цього явища в Україні з точки зору державного управління піднімаються в дослідженнях О. Єрмоленко, Т. Власенко, І. Шаповалової [2]. І. Швець в своїй публікації виявляє відмінності та взаємозумовленість концептів «цифровий розрив» та «цифрова інклюзія» [3]. О. Євсюкова, Н. Обушна, Т. Василевська та ін. зазначають, що ефективність впровадження цифрових послуг пов'язана не тільки із фінансуванням даного напрямку, а, в першу

чергу, зі здатністю держави інтегрувати цифрові рішення в кадрову політику, освітні програми та систему управління [4].

Ряд авторів розглядають розвиток та використання цифрових технологій в освіті як засіб доступності, покращення і ефективності навчання, на це вказують дослідження важливості цифровізації освітніх ресурсів як одного із напрямів підвищення якості освітніх процесів [5–7] і водночас і викликів щодо цифрового розриву в освіті, зокрема нерівного доступу до якісного навчання, потреби розвитку цифрової грамотності, шляхів їх можливого подолання [7]. Я. Сікора [7] акцентує увагу на суперечностях, пов'язаних з використанням продуктів, отриманих за допомогою штучного інтелекту щодо авторського права та творчої участі користувача.

Теоретико-методичним засадам цифрової трансформації освіти, а саме: розробленню цифрових освітніх середовищ, адаптації навчальних програм під потреби цифрового суспільства, а також ролі цифрової компетентності як ключової складової професійної підготовки майбутніх педагогів присвячена колективна монографія під керівництвом В. Сергієнка [8].

Застосування ШІ в університетах породило жваві суперечки щодо рівності, прозорості та суті людської діяльності [9], меж та відповідальності щодо застосування ШІ [10–14]. Проте В. Холмс та ін. [15] визнають, що більшість дослідників у галузі ШІ не мають достатньої етичної підготовки і вказують на необхідність міждисциплінарного підходу, важливість мати надійний інструментарій для такого навчання. Автори зазначають, що слід розрізняти етичні дії та дії, що здійснюються етично, розуміти та робити педагогічні вибори, які є етичними, а також урахувувати завжди існуючу можливість непередбачуваних наслідків.

Проблемі кризи здатності людини розуміти та оцінювати власні мисленнєві процеси окремо від результатів, згенерованих штучним інтелектом, присвячені публікації М. Кінг, М. Лоу [16, 17]. Вони звертають увагу на важливість дослідження механізмів, які спричиняють «когнітивне розвантаження» (*cognitive offloading*), та якими є потенційні когнітивні наслідки такої моделі поведінки — С. Гілберт, Е. Піско, В. Русанов [18, 19].

Важливим елементом впровадження ШІ в освіту є тактика «прозорої співпраці» (*transparent collaboration*) [20], яка передбачає розробку методик, де застосування алгоритмів підсилює, а не підміняє участь людини. М. Бермен та Р. Аджаві [20] вказують на необхідність осмисленого використання ШІ.

Особливості використання цифрових інструментів у викладанні гуманітарних наук в університетській освіті досліджують Ю. Білоцерківська та інші [21], зазначаючи, що однією з головних проблем є збалансоване використання цифрових інструментів у гуманітарних науках, де важливо знайти оптимальний спосіб поєднання традиційних методів викладання з новітніми технологіями. Тривалість і послідовність цифрової трансформації як важливого фактора, який визначає стійкість освітніх практик у кризових умовах виділяє В. Кремень та інші [7]. А системність такого аналізу вказує на те, що цифровізація стає не лише інструментом, а й контекстом формування освітніх сенсів.

Варто зазначити, що попри швидке поширення систем штучного інтелекту у вищій освіті та доволі великий обсяг публікацій, етичні дискусії щодо його використання досі залишаються розрізненими та недостатньо розробленими.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціалізовані методи. Зокрема, системний підхід дозволив розглянути цифрові розриви та етичні виклики у їх взаємозв'язку, аналіз і синтез застосовувалися для узагальнення наукових підходів до питань цифровізації освіти, порівняльний метод — для зіставлення різних практик застосування штучного інтелекту у вищій освіті, інтерпретаційний аналіз використовувався для осмислення етичних аспектів впровадження технологій.

Застосування принципу об'єктивності уможливило аналіз зазначеної проблеми неупереджено і з урахуванням різних позицій. Дослідження носить міждисциплінарний характер.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Під час дослідження побутування ШІ як окремої соціально-технічної системи вищої школи, на нашу думку, розгляд етичних проблем має перебувати в центрі такого аналізу. Відсутні дослідження, в яких розглядаються особливості етичних ризиків впровадження цифрових технологій в різних регіонах світу, нерівномірна інституційна готовність навчальних закладів до відповіді на такі ризики. Йдеться про підтримку відповідального управління ШІ, інформування про розробку політик та спрямування майбутніх досліджень. Важливо наголосити, що всі ці розробки мають бути узгодженими, оскільки розвиток технологій випереджає етичні та регуляторні рамки їх впровадження.

Метою статті є комплексний аналіз етичних викликів, зумовлених нерівним доступом до освітніх можливостей та застосуванням штучного інтелекту у вищій освіті, а також визначення напрямів подолання цифрових розривів та формування університетами політик застосування ШІ.

Виклад основного матеріалу. Стурбованість викликами, які постали перед освітньою спільнотою у зв'язку із застосуванням ШІ, зумовило появу ряду програмних документів світових організацій. Зокрема, в листопаді 2021 р. ЮНЕСКО було прийнято Рекомендацію щодо етики ШІ, яку підтримали всі 193 держави — члени організації. Рекомендація ЮНЕСКО визначає перелік цінностей, принципів, політичних дій, механізмів моніторингу, які необхідні для етичного розвитку та застосування ШІ, а також містить заклик до міжнародної співпраці в цьому напрямку. Ключовими етичними цінностями в документі були визнані «повага, захист і підтримка прав людини, її гідності та основних свобод (автономії)», «захист і процвітання довкілля та екосистеми в цілому», «забезпечення різноманіття та інклюзивності (рівних можливостей для всіх)», «життя у мирних, справедливих та взаємопов'язаних суспільствах» [11].

У Рекомендації також було сформовано десять принципів щодо етичного використання ШІ, які мають забезпечити дотримання прав і свобод людини, а саме: пропорційність та принцип «не зашкодь» (не використовувати ШІ для соціальної оцінки, чи масового спостереження); безпека та захист; право на приватність і захист даних; багатостороннє та адаптивне управління й співпраця (дотримання норм міжнародного права та принципів національного суверенітету, інклюзивність); відповідальність та підзвітність; прозорість та доступність, зрозумілість; повсюдна підпорядкованість і підзвітність людині; сталий розвиток; поінформованість та грамотність; соціальна справедливість, рівність та недискримінаційність.

Особливе місце серед цих рекомендацій займає розділ, присвячений освіті та науковим дослідженням. Базуючись на згаданому документі ЮНЕСКО, етичні

виклики, які постають перед сучасною освітою, та пропонувані рекомендації щодо їх вирішення, можна згрупувати таким чином (табл. 1).

ТАБЛИЦЯ 1 — ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

№	Етичний виклик	Пропоноване рішення
1.	Ризики цифрового розриву й нерівність доступу до навчання та отримання знань	Забезпечення належної освіти з цифрової та ІІІ-грамотності, доступність технологій навчання для всіх
2.	Відсутність базових «освітніх навичок» для роботи з ІІІ, надмірне делегування когнітивних завдань алгоритмам	Розвивати критичне та творче мислення, інтегрувати медіа- та інформаційну грамотність, етичні та соціально-емоційні навички в освітні програми
3.	Відсутність загальної обізнаності про розвиток ІІІ, можливості та виклики, які створюють технології ІІІ, про їх вплив на права і приватність людини	Створити доступні та зрозумілі освітні програми про ІІІ для людей різного віку та рівня підготовки
4.	Відповідальне та етичне використання технологій ІІІ у викладанні, підготовці викладачів, електронному навчанні. Ризик збору чутливих даних, студентів, порушення конфіденційності. Комерціалізація отриманих даних	Встановити суворі стандарти якості освіти, жорсткий контроль за збором даних технологіями ІІІ, моніторинг впливу використання алгоритмів ІІІ на студентів, і на викладачів, етичне використання даних, зібраних під час взаємодії студента з системою ІІІ
5.	Алгоритмічне упередження: ризик закріплення та автоматизації соціальної несправедливості через стереотипи, закладені в дані ІІІ	Залучення представників вразливих груп (гендерних, етнічних, маргіналізованих, осіб з інвалідністю, меншин) до розробки освітніх програм різних рівнів, постійний моніторинг програм на наявність упереджень (прихованих і явних), обмін кращими практиками їх попередження та усунення
6.	Ризик цифрової уніфікації: загроза втрати культурної самобутності та мовного розмаїття через домінування глобальних стандартів ІІІ над місцевими традиціями	Створення онлайн-курсів та цифрових ресурсів з етики ІІІ різними мовами, включно з корінними, враховувати різноманітність середовищ та доступність форматів навчання для людей з інвалідністю
7.	Відсутність фундаментальних гуманітарних досліджень у галузі ІІІ	Інвестиції, підтримка, стимулювання досліджень у сфері етики ІІІ у приватному та державному секторах; поширення кращих практик розробки ІІІ відповідно до етичних норм як запорука впровадження цінностей та принципів застосування ІІІ в освіті
8.	Відсутність належної етичної підготовки у дослідників. Ризик використання даних та результатів досліджень без належної перевірки та відповідального застосування	Проведення етичної експертизи всіх досліджень із використанням ІІІ. Особиста відповідальність науковця за результати дослідницьких проєктів, продуктів, висновків публікацій, здійснені за участю ІІІ
9.	Обмежений доступ наукової спільноти до даних, якими володіють приватні компанії, концентрація знань і влади в руках технологічних гігантів, що обмежує незалежну науку та поглиблює глобальну нерівність між країнами	Створення моделі екосистеми спільного використання даних, де наука та суспільний інтерес мають пріоритет над комерційним прибутком. Дотримання стандартів конфіденційності та захисту даних користувачів

№	Етичний виклик	Пропоноване рішення
10.	Відсутність критичної оцінки досліджень, здійснених з допомогою ШІ, «сліпа віра» в алгоритми	Гуманітарна експертиза, просвіта та публічна прозорість. Міждисциплінарний аудит ШІ, формування у суспільства реалістичного розуміння сильних та слабких сторін, можливостей, обмежень і ризиків використання технологій ШІ

Джерело: складено авторами на основі [11].

Наведена таблиця дає змогу унаочнити той факт, що головні етичні виклики стосуються, насамперед, реалізації прав людини, дотримання принципів рівності доступу до навчання та отримання знань, що передбачає подолання такого явища, як «цифрові розриви».

Цифрові розриви у вищій освіті — це не лише наявність та доступ до технічних засобів та інтернету, але й цифрові навички учасників освітнього процесу, здатність ефективно навчатися і навчати онлайн, інституційна спроможність університетів організувати роботу в цифровому середовищі та забезпечити прийнятний результат навчання. Тому весь комплекс проблем, які виникають в умовах цифрових розривів, можна розглянути на трьох рівнях: доступ, компетентність, та результат навчання. Переломним моментом для усвідомлення проблем, пов'язаних з цифровими розривами стала пандемія covid-19. Освіта перейшла в онлайн, і виявилось, що окрім нестабільного інтернету та використання смартфонів, а не комп'ютерів, спостерігалися «цифрова втома», нерівний доступ до практичних дисциплін, погіршення психічного здоров'я. Серед вразливих категорій здобувачів вищої освіти опинилися студенти з малозабезпечених сімей, внутрішньо переміщені особи, працюючі студенти.

Особливої гостроти феномен цифрових розривів набуває в умовах війни в Україні. Ключовим фактором тут є руйнування інфраструктури: відсутність електропостачання, нестабільність мобільного зв'язку, інтернету та неможливість організувати синхронне навчання. Вимушена зміна місця проживання мільйонами людей, призвела до втрати студентами і викладачами не тільки власного житла, але й стабільного освітнього середовища. Через це українська система освіти працює в умовах «розсіяної географії» — із зон бойових дій, з-за кордону, з окупованих територій. Це створює умови для нових форм освітньої нерівності, коли цифрова освіта залежить від безпеки середовища, хронічного стресу та психоемоційного стану, адже навчання під час повітряних тривог або в укриттях суттєво впливає на концентрацію уваги студентів і викладачів, а відтак — на академічні результати та якість навчання. Спостерігається також нерівність між університетами: столичними та регіональними, переміщеними та непереміщеними, з міжнародною підтримкою і без, з втратою викладацького складу і частини студентів або навпаки, поповнених за рахунок переміщених осіб. Отже, війна трансформувала цифровий розрив із соціально-економічної проблеми у проблему освітнього виживання, коли освіта залежить не тільки від доступу до інтернету, але й безпеки та енергетичної стабільності, відтак асинх-

ронне навчання стало механізмом адаптації в ситуаціях невизначеності, спровокованих війною.

Впровадження ІІІ в освітнє середовище також спричинило появу нових етичних викликів перед вищою освітою. Знаковим документом щодо регуляції ІІІ є ухвалений у вересні 2024 р. Генеральною Асамблеєю ООН Пакт про Майбутнє, складовим додатком якого є Глобальний цифровий договір — перша всесвітня угода про міжнародне регулювання штучного інтелекту. Базисна ідея угоди — цифрові технології мають приносити користь усім, сприяти сталому розвитку, захищати права людини. Мета цієї угоди — подолати цифрові розриви і забезпечити відповідальне і безпечне використання технологій, усуваючи ризики цифрової нерівності, неправомірного використання технологій. Для забезпечення цієї угоди уряди країн зобов'язалися сформувати всесвітню Наукову групу з ІІІ та розпочати міжнародну дискусію про управління ІІІ в рамках ООН [13].

У Пакті про Майбутнє особлива увага звернена на відповідальне та етичне використання науки, технологій та інновацій, а також на доступ до безпечних, інклюзивних, справедливих та якісних можливостей для отримання освіти, розробки освітніх та навчальних програм, розширення доступу до цифрових ресурсів [13].

Цифровізація та неоліберальні практики управління освітою, за яких трансформація освітньої сфери відбувається за моделлю ринку, де знання стає товаром, а навчальний заклад — підприємством, породжують так звані «порожні форми». А тому сучасна освіта може розглядатися як системи виробництва симулякрів (Ж. Бодріяр). В умовах цифрової прозорості та бюрократичного контролю «подія істини» (М. Гайдеггер) заміщується «демонстрацією показника», і ІІІ стає ідеальним спільником у цій симуляції. Це перетворює освіту на «ринковий набір послуг». Орієнтуючись не на знання, а «демонстрацію результату» — показників, рейтингів, звітів — освітня система сама провокує недоброчесність, вимагаючи зразкових результатів у нелюдських обсягах. ІІІ ідеально вписується в цю систему як генератор бездоганних симулякрів.

Так, якщо традиційний плагіат полягав у привласненні результатів чужого досвіду, то нерелексивне використання генеративного ІІІ означає відмову від власного досвіду як такого. У ситуації, коли ІІІ провокує «інтелектуальний конформізм», місія освіти полягає у поверненні до «складного досвіду» — тих інтелектуальних зусиль, які є принципово недеlegationованими. Коли суб'єкт (студент) свідомо обирає бути «копією без оригіналу», це руйнує саму можливість формування особистості. На нашу думку, важливим кроком для подолання цього етичного виклику постає необхідність відновлення чесного інтелектуального буття, де цінністю є не текст, а власне «подія розуміння» (Г. Гадамер).

При зміщенні цієї дискусії у площину філософської антропології, можна стверджувати, що загроза ІІІ полягає не тільки і не стільки у «кліношах розуму», а в ерозії самого онтологічного статусу людини як автора. В цій візії викладач, наприклад, втрачає статус «носія істини» та «морального авторитету» чи «орієнтира», перетворюючись на технічного функціонера, який лише верифікує машинний продукт. Йдеться не просто про зниження інструментальної здатності мозку, а про загрозу екзистенційної втрати смислів, виживання людини як мислячого виду. Тому сьогодні, коли алгоритми здатні генерувати складні тексти,

етичний фундамент втрачають такі традиційні методи оцінювання знань та здатностей як тези, есе, статті тощо.

Цифрову трансформацію також можна розглядати через призму людської вразливості та формування «етики відповідальності» у «плинні» часи» [23]. Більшість дослідників погоджуються із тезою, що впровадження ШІ зумовило фахові дискусії щодо проблеми відповідальності. В разі помилки, якої припускається алгоритм, дискримінації людини, утворення хибного рішення або спричинення шкоди, відкритими є відповіді на питання: «хто винен?». Не володіючи моральною свідомістю, машина не може бути повноцінним суб'єктом моральної відповідальності. Отже, відповідальність завжди залишається за людиною, яка застосувала чи була причетна до створення цієї технології: компанія, програміст, керівник, інституція. Саме тут актуалізується ідея Г. Йонаса щодо того, що технічний прогрес тільки підсилює моральний обов'язок людини передбачати наслідки своїх дій. Значущим для нас є і те, що ШІ позбавляє людину «права на помилку», пропонуючи упосереднений, стерильний результат. Адже людське буття невіддільне від досвіду помилок, а право на помилку є частиною людської сутності, що тягне за собою й обов'язок відповідальності [24], адже саме в точці помилки та її подолання й народжується етичний суб'єкт [25]. Дотримання академічної етики — це не механічне слідування набору правил і норм як заборон, а воля до «інтелектуальної пригоди» (Ж. Рансьєр). Делегування цієї пригоди машині означає добровільну деградацію до статусу об'єкта, що само по собі суперечить ідеї вищої освіти як простору формування свободи.

Досить гостро постає питання упередженості систем ШІ. За умови навчання алгоритмів на викривлених історичних даних, великі мовні моделі можуть посилювати суспільні стереотипи та упередження, закріплюють нерівність, через що представники вразливих груп можуть опинитися у гіршому становищі в академічному середовищі. Деякі дослідники звертають увагу на той факт, що аналітичні інструменти, які застосовуються для прогнозування успішності, часто помилково таврують певних студентів як «проблемних», не борючись із бар'єрами системи, а тільки підживлюють ці упередження [15].

Надважливим є питання конфіденційності. Освітні ШІ-платформи збирають величезні обсяги даних як про студентів, так і викладачів, а це актуалізує проблему згоди та права власності на інформацію [26]. Отже, університетські правила часто не встигають за прогресом, залишаючи дані без належного захисту. Ситуацію погіршує продаж цієї інформації сторонніми компаніями, як це буває з навчальними системами (LMS), що заробляють на аналізі дій користувачів.

Проблема «непроникності» алгоритмів теж у центрі уваги. Багато інструментів, особливо на нейромережах, працюють як закриті системи. Така закритість розмиває відповідальність, бо заклади не можуть перевірити чи виправити хибні висновки ШІ. Наприклад, ті, кого звинуватили у плагіаті, який виявили ШІ-детектори, часто не мають змоги довести свою правоту.

Інструменти для етичного аналізу таких ситуацій ми можемо отримати, розглядаючи їх через призму класичних етичних теорій — консеквенціалізму, деонтології чи етики чеснот. Скажімо, утилітаризм розглядає використання ШІ в освітніх практиках з позицій отриманих результатів: представники даного напрямку прагнуть примножити корисні наслідки, як-от, краще засвоєння знань і водночас зменшити ризики упередженості чи соціальної ізоляції [27]. Натомість

деонтологічний підхід вимагає неухильного слідування етичним принципам, а саме: захисту приватних даних, дотримання ідей інформованої згоди та академічної доброчесності. Ці вимоги вважаються обов'язковими самі по собі, незалежно від потенційної вигоди [11, 27]. Етика чеснот акцентує увагу на самому характері людини, стверджуючи, що розробка та застосування алгоритмів мають плекати в студентах і лекторах такі чесноти як правдивість, справедливість, відповідальність та вміння критично мислити [27].

Сукупно ці теорії створюють підґрунтя для вирішення етичних проблем, пов'язаних з питаннями академічної доброчесності, використанням хибних алгоритмів, відкритості та свободи студентів, що допомагає приймати виважені рішення під час управління та впровадження технологій ШІ у вищій школі.

Прийнятий 18 грудня 2025 року Закон України Про академічну доброчесність вимагає розкриття участі ШІ при створенні наукового продукту «із зазначенням методики генерування та/або посилання на відповідну комп'ютерну програму чи її опис згідно з вимогами щодо оформлення та/або оприлюднення відповідних академічних творів, визначених відповідним суб'єктом академічної діяльності» [12]. Використання ШІ без належного розкриття факту допомоги визначено як форму недоброчесності. Це змушує університети розробляти чіткі політики цитування ШІ-інструментів.

Отже, дослідження методів підготовки студентів до роботи в умовах невідомості сучасного світу уможливорює зосередитись на двох ключових стратегіях інтеграції штучного інтелекту в освіту. Перша базується на дотриманні етичних стандартів та академічних правил, що слугують орієнтиром під час взаємодії з новими технологіями [20]. Такими прикладами чітко сформульованих професійних вимог є, скажімо, рекомендації щодо етичності проведення досліджень на людях, або ж інструменти критичної оцінки якості наукових публікацій. Другий напрям фокусується на стимулюванні критичного мислення через аналіз суперечливих даних та розв'язанні складних завдань, де алгоритми не можуть замінити людське судження. Таке навчання має виходити за межі простого використання інструментів, спонукаючи до глибокого осмислення природи взаємодії людини та машини. Студенти навчаються сприймати ШІ не як готове рішення, а як об'єкт для аналітичної оцінки, що дозволяє їм впевнено діяти в умовах неповної інформації. Такий освітній шлях утверджує пріоритетність моральних цінностей та інтелектуальної незалежності майбутніх фахівців.

Дискусія. Постановка та вирішення конкретних етичних проблем, зумовлених появою ШІ, як-от: академічна доброчесність, конфіденційність, упередженість, прозорість, надмірна залежність та дезінформація — потребують конкретних інституційних заходів реагування, прийнятих вищими навчальними закладами для вирішення цих проблем (наприклад, політики щодо впровадження ШІ, заборони чи стратегії прийняття, диференційовані наслідки використання ШІ для всіх дотичних сторін, включаючи студентів, викладачів та адміністративний персонал), мають бути об'єднані в єдину дослідницьку систему. Така синергія різних підходів уможливорює здатність вищої школи перейти від описового підходу до практичних управлінських дій та розробки політик використання ШІ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для України тема цифрових розривів набула особливої гостроти через повномасштабне вторгнення.

Український досвід цифрових розривів ще не має опису у науковій літературі, але може бути розглянутим як окремий «воєнно-цифровий розрив». Він демонструє, що в умовах війни цей тип цифрового розриву є не лише економічною або технічною проблемою, а постає комплексним феноменом, який охоплює безпекові ризики, інфраструктурну вразливість, мобільність населення, стресовість та, зрештою, нерівний доступ до освітніх ресурсів. Разом з тим слід відмітити, що саме цифрові технології дозволили українській системі освіти зберегти безперервність функціонування в умовах масштабної війни. На наш погляд, гібридна модель (онлайн-офлайн) освіти підвищує стійкість освітньої системи до криз, тому в напрацюванні подальших стратегій подолання цифрових розривів варто поєднувати цифровізацію та застосування ІІІ з кризовим управлінням, гуманітарною, психологічною підтримкою та переосмисленням функцій університету в кризових умовах. Наприклад, дискусії щодо соціальної, гуманітарної, стабілізаційної ролі вишів, створення автономної інфраструктури, здатність функціонувати в невизначених ситуаціях — сприятимуть розвитку стійкої екосистеми освіти та сформують «кризостійкий університет». Переосмислення ключових ролей університету може стати темою подальших розвідок за тематикою етичних викликів в системі вищої освіти в умовах цифровізації.

У результаті дослідження встановлено, що цифрові розриви та впровадження штучного інтелекту в систему вищої освіти створюють комплекс взаємопов'язаних етичних викликів. Для їх подолання необхідно забезпечити рівний доступ до цифрових ресурсів, розробити чіткі етичні стандарти використання штучного інтелекту, підвищувати рівень цифрової грамотності та впроваджувати прозорі та відповідальні практики використання даних.

Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила природу цифрового розриву: із суто соціально-економічного явища він перетворився на критичний чинник освітнього виживання. В умовах, де доступ до знань обмежений безпековими ризиками та дефіцитом електроенергії, асинхронний формат навчання став ключовим інструментом адаптації системи освіти до кризової невизначеності.

Сучасний науковий дискурс навколо етики вищої освіти демонструє перехід від вузькотехнічного розуміння доброчесності до широкого соціокультурного аналізу. Попри швидке поширення систем штучного інтелекту у вищій освіті, етичні дискусії щодо його використання залишаються розрізненими та недостатньо розробленими. Існуючі дослідження зосереджують увагу на ефективності навчання, факторах впровадження, технічній продуктивності або широких можливостях та ризиках, викликаних появою ІІІ, але нерідко розглядають питання етики як другорядні.

Поява ІІІ зумовила ряд фахових дискусій щодо онтологічного статусу людини як автора, загрози екзистенційної втрати сенсів, виживання людини як мислячого виду, проблеми суб'єктності відповідальності. Наголошено, що дифузія генеративного штучного інтелекту актуалізує ідею щодо підвищення ступеню морального обов'язку людини передбачувати наслідки своїх (в тому числі цифрових) дій.

Визначено, що ключовими стратегіями інтеграції штучного інтелекту в освіту є, по-перше, дотримання етичних стандартів та академічних правил як орієн-

тирів взаємодії з новими технологіями, по-друге, стимулювання критичного мислення через аналіз суперечливих даних та розв'язанні складних завдань, де алгоритми не можуть замінити людське судження. Такий підхід пріоритезує моральні цінності та інтелектуальну незалежність фахівця.

Однак освіта в галузі сталого розвитку вимагає створення простору для альтернативних способів мислення, цінування, уяви та дії — етосу, який лежить в основі сучасних зобов'язань щодо трансформаційної та емансипаційної педагогіки у вищій освіті, а це передбачає переосмислення ключових ролей університету як відповідь на етичні виклики в системі вищої освіти в умовах цифровізації.

Література

1. Булатова О., Резнікова Н., Іващенко О. Цифровий розрив чи цифрова нерівність? Нові виміри глобальних асиметрій соціально-економічного розвитку і міжнародної торгівлі в умовах техноглобалізму // Серія: Економіка. 2023. Вип. 25. С. 45–57. doi: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-25-45-57>.
2. Єрмоленко О., Власенко Т., Шаповалова І. Наслідки цифрового розриву та шляхи його подолання // *Modeling The Development Of The Economic Systems*. 2023. № 1. С. 79–84. doi: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-11>.
3. Швець І. Концепти «цифровий розрив» і «цифрова інклюзія»: відмінності та взаємозумовленість. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2025. Т. 8, № 1. С. 33–40. doi: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.8.1.2025.335528>.
4. Evsyukova O., Obushna N., Vasylevska T., Dynnyk I., Lazebna I., Petrynska V. Digital ecosystem of the state as a driver of professionalization of public service: the experience of Ukraine and EU countries. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*. 2026. Vol. 104 (7). P. 325–340. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19594018>.
5. Биков В., Буров О. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. Вип. 55. С. 11–22. doi: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-55-11-22>.
6. Вербовський І. А. Ефективність цифровізації в управлінні освітніми ресурсами: аналіз та стратегії оптимізації // *Академічні візії*. 2024. Вип. 27. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10471716>.
7. Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія: у 2 т. Т. 1 / за наук. ред. В. Кременя, Н. Ничкало, Л. Лук'янової, Н. Лазаренко. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2024. 526 с.
8. Цифрова трансформація освіти: теоретико-методичні засади: монографія / за заг. ред. В. П. Сергієнка; за наук. ред. Н. П. Франчук. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 382 с.
9. Olohunfunmi I. A., Khairuddin A. Z. Exploring ethical dilemmas of AI generative tools among higher education students: A systematic review // *International conference on innovation & entrepreneurship in computing, engineering & science education (InvENT 2024)*. Atlantis Press, 2024. P. 255–275. doi: https://doi.org/10.2991/978-94-6463-589-8_24.
10. Al-Shamaileh O., Hammady R., Abdelrahman M., & Mubin, O. Navigating ethical considerations and implications of AI chatbots in higher education: A systematic review // *Computers in Human Behavior Reports*. 2026. Vol. 21. Art.100980. doi: <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2026.100980>.

11. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. 2021. <https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/recommendation-ethics>.
12. Про академічну доброчесність: Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text> (дата звернення 20.04.2025).
13. Global Digital Compact. Annex I. // The Pact for the Future: Resolution of the General Assembly. URL: <https://docs.un.org/en/A/79/L.2>.
14. Our AI Principles /Google AI. URL: <https://ai.google/principles>.
15. Ethics of AI in Education: Towards a Community-Wide Framework / W. Holmes, K. Porayska-Pomsta, K. Holstein et al. // *International Journal of Artificial Intelligence in Education*. 2022. Vol. 32. P. 504–526. doi: <https://doi.org/10.1007/s40593-021-00239-1>.
16. Lowe M. The More Things Change: The Ethical Impacts of Artificial Intelligence in Higher Education // Exploring the Impact of AI on Best Practices for Higher Education Online Teaching and Learning. 2024. Vol. 9. No. 2. URL: <https://www.leraweb.net/ojs/index.php/RICE/article/view/141>.
17. King M. The Case for Cognicy // Exploring the Impact of AI on Best Practices for Higher Education Online Teaching and Learning. 2024. Vol. 9, No. 2. URL: <https://www.leraweb.net/ojs/index.php/RICE/article/view/140>.
18. Risko E. F., Gilbert, S. J. Cognitive Offloading // Trends in Cognitive Sciences. 2016. Vol. 20, Is.9. P. 676–688. doi: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2016.07.002>.
19. Русанов В. AI як новий співрозмовник у добу вигорання: психологічні механізми, ризики та можливості для медицини // PMGP. 2025. Т. 10, № 3. URL: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/648>.
20. Bearman M., & Ajjaw R. Learning to work with the black box: Pedagogy for a world with artificial intelligence // *British Journal of Educational Technology*. 2023. Vol. 54. P. 1160–1173. doi: <https://doi.org/10.1111/bjet.13337>.
21. Білоцерківська Ю., Блага О., Ільїна Ю., Остащук В. Цифрові інструменти у викладанні гуманітарних наук: постановка проблеми і потенціал розвитку // *Zeszyty naukowe wyższej szkoły technicznej w Katowicach*. 2023. Vol. 16. P. 63-74. doi: <https://doi.org/10.54264/0062>.
22. Гадамер Г. Г. Истина і метод / пер. О. Мокровольський. Київ: Юніверс, 2000. Т. 1: Герменевтика І: Основи філософської герменевтики. 464 с.
23. Володимир Єрмоленко. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX-XX століть. Київ: Дух і літера. 2017. 480 с.
24. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / пер. з нім. А. Єрмоленко, В. Єрмоленко. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
25. Kult: Podcast. Тетяна Огаркова та Володимир Єрмоленко <https://podcasts.nv.ua/publisher/kult-podcast.html>.
26. Kamak R., Debo D., Saaideh M. Challenges of AI in higher education // *Educational Challenges*. 2024. P.102–108.URL.: https://www.researchgate.net/publication/390633212_Challenges_of_AI_in_higher_education
27. Wilson T. D. (2025). The ethical foundations of university advice to students on the use of generative artificial intelligence. *Information Research*. 2025. Vol. 30(3). Art. 308. doi: <https://doi.org/10.47989/ir30351817>.

References

1. Bulatova, O., Reznikova, N., & Ivashchenko, O. (2023). Tsyfrovyy rozryv chy tsyfrova nerivnist? Novi vymiry hlobalnykh asymetrii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku I mizhnarodnoi torhivli v umovakh tekhnoglobalizmu [Digital Divide or Digital Inequality?

New Dimensions of Global Asymmetries of Socio-Economic Development and International Trade in The Conditions of Technoglobalism] *Економіка*, 25, 45-57. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-25-45-57> [in Ukrainian].

2. Yermolenko, O., Vlasenko, T., & Shapovalova, I. (2023). Naslidky tsyfrovoho rozryvu ta shliakhy yoho podolannia [Consequences of The Digital Divide and Ways to Overcome It]. *Modeling The Development of The Economic Systems*, (1), 79-84. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-11>

3. Швець, І. (2025). Kontsepty "tsyfrovyi rozryv" i "tsyfrova inkluziia": vidminnist ta vzaiemozuvonnist. [Concepts of Digital Divide and Digital Inclusion: Differences and Interdependence]. *Digital Platform: Information Technologies in Sociocultural Sphere*, 8(1), 33-40. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.8.1.2025.335528> [in Ukrainian].

4. Evsyukova, O., Obushna, N., Vasylevska, T., Dynnyk, I., Lazebna, I., & Petrynska, V. (2026). Digital ecosystem of the state as a driver of professionalization of public service: The experience of Ukraine and EU countries. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 104(7), 325-340. <https://doi.org/10.5281/zenodo.19594018>

5. Bykov, V., & Burov, O. (2021). Tsyfrove navchalne seredovyshche: novi tekhnolohii ta vymohy do zdobuvachiv znan [Digital Learning Environment: New Technologies and Requirements for Knowledge Students] *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, (55), 11-22. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-55-11-22> [in Ukrainian].

6. Verbovskyy, I. A. (2024). Efektyvnist tsyfrovizatsii v upravlinni osvitynymi resursamy: analiz ta stratehii optymizatsii [The Effectiveness of Digitization in The Management of Educational Resources: Analysis and Optimization Strategies]. *Academic Visions*, (27). <http://doi.org/10.5281/zenodo.10471716> [in Ukrainian].

7. *Education for digital transformation of society* (2024) [Osvita dlia tsyfrovoy transformatsii suspilstva]. /V. Kremen, N. Nychkalo, L. Lukianova & N. Lazarenko, Red./ V. 2. Kyiv: TOV "Yurka Liubchenka" [in Ukrainian].

8. Сергієнко, В. П., & Франчук, Н. П. (Ред.). (2024). *Цифрова трансформація освіти: теоретико-методичні засади*. Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова.

9. Olohunfunmi, I. A., & Khairuddin, A. Z. (2024). Exploring ethical dilemmas of AI generative tools among higher education students: A systematic review. In *International conference on innovation & entrepreneurship in computing, engineering & science education (InvENT 2024)* (pp. 255-275). Atlantis Press. https://doi.org/10.2991/978-94-6463-589-8_24

10. Al-Shamaileh, O., Hammady, R., Abdelrahman, M., & Mubin, O. (2026). Navigating ethical considerations and implications of AI chatbots in higher education: A systematic review. *Computers in Human Behavior Reports*, 21 (Article 100980). <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2026.100980>

11. UNESCO. (2021). *Recommendation on the ethics of artificial intelligence*. <https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/recommendation-ethics>

12. Pro akademichnu dobrochesnist (2025). [On Academic Integrity]/ (Law of Ukraine No. 4742-IX dated 18.12.2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text>

13. Global Digital Compact. Annex I. (n.d.). In *The Pact for the Future: Resolution of the General Assembly*. <https://docs.un.org/en/A/79/L.2>

14. Our AI Principles (n.d.). *Google AI*. <https://ai.google/principles>

15. Holmes, W., Porayska-Pomsta, K., Holstein, K., et al. (2022). Ethics of AI in education: Towards a community-wide framework. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 32, 504-526. <https://doi.org/10.1007/s40593-021-00239-1>

16. Lowe, M. (2024). The more things change: The ethical impacts of artificial intelligence in higher education. *Exploring the Impact of AI on Best Practices for Higher*

17. King, M. (2024). The case for cognicy. *Exploring the Impact of AI on Best Practices for Higher Education Online Teaching and Learning*, 9(2).
<https://www.leraweb.net/ojs/index.php/RICE/article/view/140>

18. Risko, E. F., & Gilbert, S. J. (2016). Cognitive Offloading. *Trends in Cognitive Sciences*, 20(9), 676-688. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2016.07.002>

19. Rusanov, V. (2025). AI yak novyi spivrozmovnyk u dobu vygorannia: psykholohichni mekhanizmy, ryzyky ta mozhlyvosti dlia medytsyny [AI as a New Conversational Partner in the Era of Burnout: Psychological Mechanisms, Risks, and Opportunities for Medicine]. *Psychosomatic Medicine and General Practice*, 10(3).
<https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/648>

20. Bearman, M., & Ajjawi, R. (2023). Learning to work with the black box: Pedagogy for a world with artificial intelligence. *British Journal of Educational Technology*, 54, 1160-1173. <https://doi.org/10.1111/bjet.13337>

21. Bilotserkivska, Yu., Blaha, O., Ilina, Yu., & Ostashchuk, V. (2023). Tsyfrovi instrumenty u vykladanni humanitarnykh nauk [Digital Tools in Teaching Humanities: Problem statement and Development Potential]. *Zeszyty naukowe wyższej szkoły technicznej w Katowicach*, 16, 63-74. <https://doi.org/10.54264/0062> [in Ukrainian].

22. Hadamer, G.G. (2000). *Istyna I metod* [Truth and Method: Elements of Philosophical Hermeneutics]. (O. Mokrovolskyi, Per.; T. 1.). Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].

23. Yermolenko, V. (2017). Plynny ideolohii: idei ta polityka v Yevropi XIX-XX stolit [Fluid ideologies: Ideas and politics in Europe in the 19th and 20th centuries]. *Dukh i Litera* [in Ukrainian].

24. Jonas, H. (2001). *Pryntsyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi tsyvilizatsii* [The principle of responsibility. In search of ethics for technological civilization] (A. Yermolenko & V. Yermolenko, Trans. From Germ). Kyiv: Libra. [in Ukrainian].

25. Oharkova, T., & Yermolenko, V. (n.d.). *Kult: Podcast*.
<https://podcasts.nv.ua/publisher/kult-podcast.html>

26. Kamak, R., Debo, D., & Saaideh, M. (2024). Challenges of AI in higher education. *Educational Challenges*, 102-108.
https://www.researchgate.net/publication/390633212_Challenges_of_AI_in_higher_education

27. Wilson, T. D. (2025). The ethical foundations of university advice to students on the use of generative artificial intelligence. *Information Research*, 30(3), Article 308.
<https://doi.org/10.47989/ir30351817>

Стаття надійшла 15.01.2026; прийнята до друку 25.03.2026.